

En flöjt av en pipa

I somras gjordes intressanta arkeologiska fynd i Falun. Vi hittade skaft av kritpipor som gjorts om till flöjter och som kanske använts av barn. Det är sällan man hittar spår efter barn vid utgrävningar, men när det händer känns historien mycket mer levande!

En kritpipa användes när man rökte tobak och det var de engelska sjömännen som började med detta. Bruket med tobaksrökning spreds i Sverige under 1600-talet och bara efter några årtionden tycks det som om alla människor rökte, fattig som rik, man som kvinna.

En kritpipa är skör och har därför en mycket kort användningstid. Pipans utseende har ändrats under tiden med snabba modeväxlingar i fråga om storlek, längd och utsmyckning på huvud och skaft. Piporna har ursprungligen haft relativt långa skaft och vi hittar ofta delar av dessa skaft vid arkeologiska undersökningar.

Därför blev vi inte förvånade när vi i somras hittade många skaft från kritpipor, när vi gjorde arkeologiska undersökningar i Falun. Bland de hundratals fragmenten av kritpipor

plockat upp några. Sedan har någon karvat hål i dem, och flöjten var klar att användas!

Vem som använt flöjterna vet vi inte och det är inte alls säkert att det rör sig om barn. Fynden tillför dock en ny dimension till stadsbilden, eller egentligen tre; återbruk, barn och musik.

barnen dyker upp i sinnebild. Naturligtvis har dessa kvarter vimlat av barn, men spåren efter dem är vanligen oerhört svåra att upptäcka vid en arkeologisk undersökning. Ibland påträffas skosulor eller delar av kläder i barnstorlek. Det händer också att man hittar leksaker i form av exempelvis trä- eller lerfigurer. I Falun är det mest kända exemplet Kärebocken i trä som påträffats i de nedre delarna av Elsborg, och som kan vara 600 år gammal.

Kritpipstillverkning i Falun

Kritpipan gjordes av vit piplera. De första piporna tillverkades i England på 1570-talet, men det tycks som om användningen av piporna började sprida sig först vid sekelskiftet och då kommer de flesta piporna från Holland. De äldsta kända exemplen i Sverige är från slutet av 1500-talet. Kritpipor har också tillverkats i Sverige, men detta skedde först i början av 1700-talet. Falun är en av de städer i Sverige där det funnits kritpipstillverkning. Den som startade kritpipsbruket i Falun hette Daniel Friederich Theel och fick sina tillverkarprivilegier 1754. Pipbruket låg först vid hörnet Engelbrektsgatan och Kristinegatan, alltså där nuvarande polis-huset står. Någon gång innan år 1788 flyttades pipbruket. Den nya platsen blev sannolikt kvarteret Kopparplåten norr om korsningen Engelbrektsgatan-Nybrogatan. Där har ett stort antal kritpipor och tillverkningsrester efter dem påträffats. Tillverkningen i Falun pågick till omkring 1820. ♦

”Det är inte svårt att tänka sig hur dessa pip-skaft låg spridda på stadens gator och torg, och att barn i sin lek plockat upp några.”

Joakim Wehlin, arkeolog, FD Dalarnas museum

fanns dock tre stycken med karvade hål. Detta är mycket ovanligt. I Sverige har endast ett fåtal sådana hittats tidigare, i Härnösand och Halmstad. Det finns också kända fynd från de brittiska öarna.

De karvade hålen visar att pipskaften återbrukats som flöjter. När detta återbruk har skett är svårt att säga. Utifrån lagerföljden och dateringen på kritpiporna tycks det skett relativt snart efter att piporna använts på 1600- eller 1700-talet.

Det är inte svårt att tänka sig hur dessa pipskaft låg spridda på stadens gator och torg, och att barn i sin lek

Små spår efter de små

De arkeologiska föremålen från Falun visar en myllrande stad med internationella kontakter, handel och högstatusföremål. Fynden visar också spår av dåtidens arbetsliv med hantverksrester från snickare, skomakare, smeder och skräddare. Det finns lämningar som vittnar om djurhållningen, samt husgeråd och personliga tillhörigheter. Ibland hittar vi också föremål av nöjeskaraktär, främst i form av tärningar och spelpjäser, sådant som idag förknippas med spel och lek. Det är när den här typen av föremål påträffas, som

Foto tv. Tre funna kritpip-skaft med karvade hål från kvarteret Västra Falun. Piporna är daterade till 1600-1700-tal.

Ovan: Engelsk kritpipa funnen i kvarteret Stigaren i Falun. Pipan är daterad till 1640-1660.

Foto: Fredrik Hegert, Dalarnas museum